

Araştırma Makalesi / Research Article

II. SELİM'İN DAMADI HASAN PAŞA'NIN HAYATI VE FAALİYETLERİ

Ahmet ÖNAL¹

Öz

Damad Hasan Paşa, Kanunî Sultan Süleyman devri devlet adamlarındandır. Konuya dair çalışmalarda, daha ziyade Çakırcıbaşı Hasan Paşa adıyla tanıtılmış, siyasi kariyeri mübalağalı ifadelerle tasvir edilmiştir. Paşanın henüz sarayda çakırcıbaşıyken Üsküdar Doğancılar'da Mimar Sinan'ın eseri olan bir cami yaptırdığı, 1562'de II. Selim'i kızı Şâh Sultan'la evlendirildiği, müteakiben sırasıyla Bosna ve Rumeli beylerbeyiliklerine, son olarak kubbe vezirliğine getirildiği ve 1574'de öldüğü iddia edilmiştir. Ayrıca Şâh Sultan ile evliliğinin üç veya dört yıl sürdüğü ve boşanmayla neticelendiği ifade edilmiştir. Ancak paşanın çakırcıbaşılık yaptığı için bu adla şöhret bulduğu söyleminden vefat ettiği tarihe kadar bu biyografik anlatı hemen tamamıyla hatalıdır. Bu makalede, Damad Hasan Paşa'nın tarihi şahsiyeti ve Enderûn'dan çıkmasından itibaren siyasi kariyeri arşiv vesikalarıyla tespit edilmiştir. Ayrıca Şehzade Bâyezid vakası dolayısıyla Safevilere elçi olarak gönderilip gönderilmediği, Şâh Sultan'dan boşanıp boşanmadığı, ölüm tarihi, Üsküdar'daki caminin banisi olup olmadığı gibi meseleler açıklığa kavuşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hasan Paşa, Şâh Sultan, Çakırcıbaşı, Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim

THE LIFE AND ACTIVITIES OF SELİM II'S SON-İN-LAW HASAN PASHA

Abstract

Damad Hasan Pasha, was among the Suleiman the Magnificent era statesmen. He is often referred to as Çakırcıbaşı Hasan Pasha in the literature and his political career was described in hyperbolic terms. It was claimed that he ordered the construction of a Sinan Mosque in Doğancılar, Üsküdar when he was chief falconer in the court; he married Selim II's daughter Şah Sultan in 1562; he served as the governors of Bosnia and Rumelia respectively; finally he served as a vizier of the bench and died in 1574. It is also stated that his marriage with Şah Sultan lasted three or four years and ended with divorce. However his biography that stretches from he earned his epithet when he served as chief falconer, to his death, is completely false. In this paper, historical personality of Damad Hasan Pasha and his political career after he graduated from Enderun, is reconstructed with archival records. Also this paper addresses various disputed points such as whether he was sent to Safevids due to the Prince Bayezid Rebellion, whether he divorced Şah Sultan, or whether he ordered the built of the mosque in Üsküdar, or his actual death date are determined.

Keywords: Hasan Pasha, Şah Sultan, Chief Falconer, Suleiman the Magnificent, Selim II

¹ Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, ahmet.onal@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4542-9436

Başvuru Tarihi (Received): 01.08.2025 **Kabul Tarihi** (Accepted): 25.10.2025

Giriş

Damad Hasan Paşa, Kanunî Sultan Süleyman devri devlet erkânı arasında ilginç bir aktör olarak dikkat çekmektedir. Devrinde güçlü bir sima olarak nitelendirilmemesine rağmen zamanla şöhreti ve etkisi tarihî şahsiyetinin önüne geçmiştir. Muasır kaynaklarda ancak üstlendiği bazı görevler vesilesiyle adından söz edilen Hasan Paşa'nın bilinen hayat öyküsü çok daha geç tarihlerde şekillendirilmiştir. Bu yönüyle, biyografların “hayat inşa etme” vasıfları için dikkat çekici bir emsaldir. Bu makalede de yaşadığı dönemin güçlü siyasî aktörlerinden, büyük askerî başarılarla imza atmış muzaffer komutanlarından olmadığı anlaşılan bir paşanın gerçek hayat öyküsü ile inşa edilen biyografisi arasındaki tezatlar belgelere dayalı olarak incelenecektir.

Muasır müellifler arasında Hasan Paşa hakkında en ayrıntılı tercüme-i hâl, Gelibolulu Mustafa Âlî (2024, s. 374) tarafından kaydedilmiştir: “*Biri dahı Sultân Selîm Hân'a dâmâd olan ekâbirden Rûmili Beglerbegisi Dâmâd Hasan Paşa'dur ki şehsüvâr-ı hayyâl ve silâhşor-ı 'adîmü'l-misâl, kerîm ü 'akıl ve üslûb u tertîbinde bî-mu'âdil, 'Acem şâhına resûl gönderilmiş ve re'y-i rezîn ve fîkr-i rasîn sâhibi idügi tahkîka yitmiş kimse idi*”.

Gelibolulu Âlî'nin sitayişkâr takdimine karşılık muahhar müellifler, Hasan Paşa hakkında çok daha kısıtlı bilgiler verirler. Mesela Hasan Bey-zâde (2004, s. 169), Ramazan-zâde'den naklen, Kanunî devri ümerasının biyografilerini yazarken Hasan Paşa'yı sadece “*Rumili beylerbeyisi idi*” şeklinde tanıtır. Nev'î-zâde Atayî (2017, s. 473) de farklı bir tutum sergilememiş, “*Rûmili Beglerbegisi Hasan Paşa: Ki dâmâd-ı Şeh-zâde Selîm Hân-ı cihân-bahşâdur*” sözleriyle yetinmiştir.

Çağdaş kaynakların hayat hikayesini uzun uzadıya anlatmayı tercih etmediği Hasan Paşa'nın biyografisi modern araştırmacılar tarafından daha ayrıntılı ele alınmış ve tekrar inşa edilmiştir. Bu noktada Mehmed Süreyya Bey'in (1996, s. 631) belirleyici bir rolü vardır. Müellife göre, Enderûn'da yetişen Hasan Paşa çakırcıbaşılıktan چراغ olmuş, bu sırada sefaretle İran'a gönderilmiş, buradan dönünce 969'da (1561-1562) Şâh Sultan ile evlenmiş, 971'de (1563-1564) Bosna valisi olup 976'da (1568-1569) bu vazifeden ayrılmış, 978'de (1570-1571) Rumeli beylerbeyi, müteakiben kubbe veziri olmuş, 20 Ramazan 981'de (13 Ocak 1574) aniden vefat etmiştir. Silahşor, kerim, akıllı, cömert ve söz ustası bir şahsiyet olan Hasan Paşa'nın çakırcıbaşılığında yaptığı mescid o nâmla meşhur olmuştur.

Mehmed Süreyya'nın kaleme aldığı Hasan Paşa biyografisi, müteakip araştırmacılar tarafından aynen nakledildiği gibi yeni ilavelerle zenginleştirmiştir. Şöyle ki, Hasan Paşa'nın Doğancılar Meydanı'ndaki camiye çakırcıbaşılığı zamanında 955 (1548) Mimar Sinan'a inşa ettirdiği, caminin yanına bir de mektep yaptırdığı, hayrat için bu bölgenin seçilmesinin doğrudan paşanın göreviyle bağlantılı olduğu, Rumeli beylerbeyiliğinden sonra Karaman beylerbeyiliğine getirildiği, bu görevde iken Konya'da vefat ettiği ve Mevlânâ Celâleddin-i Rumî Dergâhı'nın güney cephesi bitişiğindeki türbesinde defnedildiği, ancak türbede bir sandukanın artık mevcut olmadığı, Peçuylu'nun Hasan Paşa'dan “*Rus Hasan Paşa diye*” bahsettiği gibi ayrıntılar Hasan Paşa'nın hayat öyküsüne dâhil edilmiştir (Haskan, 2001, s. 136-141). Müteakiben Gelibolulu Mustafa Âlî'nin zikrettiği bir kelimenin hatalı okunmasından ötürü (Uluçay, 2001, s. 41), Şâh Sultan'ın izdivaçlarından en fazla üç sene sonra Hasan Paşa'yı boşayarak “*mutusuz evliliğini*” sonlandırdığı iddia edilmiştir (Kahraman, 2019, s. 10-11). Hayatına ve hayratına tahsis edilen yakın tarihli bir çalışmada da Hasan Paşa hakkında önceki literatürdeki malumat tekrar edilmiş, ayrıca paşanın daha çakırcıbaşı iken Üsküdar Doğancılar'da bir cami inşa ettirecek kadar Enderûn'da parlak bir komunda olduğu, camiye bu görevde iken 966/1558'de yaptırdığı gibi iddialar dile getirilmiştir (Doğan, 2023, s. 125-147).

Damad Hasan Paşa'nın tarihî şahsiyetiyle alakalı olarak Enderûn'da yetişmesi, Safevî sarayına elçi olarak gönderilmesi, Şâh Sultan ile evlenmesi ve Rumeli beylerbeyiliği haricindeki bütün biyografik anlatı yanlıştır. Esasen Damad Hasan Paşa'nın en gerçeğe yakın tercüme-i hâlini, yine

Mehmed Süreyya Bey (1996, s. 631), “Çakırcıbaşı Hasan Paşa”dan hemen önce tanıttığı “Kapıcıbaşı Hasan Paşa”nın biyografisini kaleme alırken tespit etmiştir.

1. Hasan Ağa'nın Kariyerinin İlk Yılları

Damad Hasan Paşa'nın nerede, hangi tarihte doğduğuna, milliyetine, ailesine ve hayatının ilk yıllarına dair kaynaklarda bilgi yoktur. Kanunî Sultan Süleyman devrinde Enderûn'da eğitim görmesi hasebiyle devşirme olabileceği ileri sürülebilirse de bu kuruma Bosnalı Müslüman çocuklar ve devlet erkânının oğulları da alınabildiğinden bu hususta kesin bir kanaate varılamamaktadır.

Hasan Paşa'nın ismi, arşiv vesikalarında ilk defa Enderûn'dan çıkması münasebetiyle tespit edilebilmektedir. Enderûn'dan çakırcıbaşılık görevi ile çıktığı, bundan ötürü sonradan bu unvanla şöhret kazandığına dair, yukarıda işaret edilen, iddialar hatalıdır. Muasırı kaynaklarda kendisinden “çakırcıbaşı” unvanıyla bahsedilmediği gibi Hasan Paşa'nın çakırcıbaşılık yaptığına dair arşiv vesikalarında da herhangi bir malumat yoktur. Hasan Paşa'nın çakırcıbaşılık vazifesinde olduğu iddia edilen tarihlerde başka simalar bu görevi üstlenmiştir. Şöyle ki, tespit edilebildiği kadarıyla Rebiülevvel 956/30 Mart-28 Nisan 1549 tarihi itibarıyla çakırcıbaşı olan (BOA, KK, nr.664-M, s. 35) Ahmed Ağa 20 Ramazan 963/28 Temmuz 1556'ya kadar bu vazifede kalmış, belirtilen tarihte büyük mirahur olmuş, ondan boşalan çakırcıbaşılık vazifesine de Gazanfer Ağa getirilmiştir (Çıtak, 2015, s. 312, hk.118/1192, 118/1195).

Hasan Ağa/Paşa, Enderûn'daki eğitimini Has Oda'da tamamlayıp 12 Rebiülahir 957/30 Nisan 1550'de “garîb yigitler ağası” tayin edildi (BOA, KK, nr.209, s. 38/293). Tevcih kaydında belirtilmese de silsile gereği bu vazife, gurebâ-i yesâr (sol garipler) ağalığıdır. Nitekim müteakip görevine tayininde kendisinden “sol garîb yigitler ağası” olarak bahsedilecektir (BOA, A.DVNS.MHM.d, nr.1, s. 3, hk.1, 3 Ramazan 961/2 Ağustos 1554).

Hasan Ağa'nın gurebâ-i yesâr ağası tayin edildiği tarihlerde Osmanlı yönetimi, Erdel'deki kargaşayı sonlandırmak için önce 1551'de Rumeli beylerbeyi Sokollu Mehmed Paşa, sonra da 1552'de İkinci vezir Kara Ahmed Paşa komutasında bölgeye asker sevk etmiştir. Mehmed Paşa'nın komutasına, Rumeli ve Budin eyaletleri askerleriyle bir miktar topçu ve 150 kadar yeniçeri (Demirtaş, 2009, s. 564-575); Ahmed Paşa'nın emrineyse eyalet askerleri haricinde merkezden yalnızca kapıkulu askerlerinden 2 bin yeniçeri, silahdarlar ve sağ bölük ulufecileri verilmiştir (Demirtaş, 2009, s. 575-583; Matrakçı Nasuh, 2019, s. 467)². Dolayısıyla Hasan Ağa, gurebâ-i yesâr ağası olarak her iki askerî harekâta iştirak etmemiştir.

Veziriazam Rüstem Paşa, 1552'de yeniçeriler ve bölük halkıyla Safevî seferi için önden Anadolu'ya gönderilmiş, fakat Şehzâde Mustafa'nın merkezinde olduğu bazı hadiselerden ötürü Aralık 1552'de payitahta geri dönmüştür. Kanunî Sultan Süleyman da Ağustos 1553'de Nahcivan Seferi olarak anılacak Safevîlere karşı üçüncü seferi için İstanbul'dan ayrılmış, yolda Şehzâde Mustafa'yı idam etmiş, Kasım'da Halep'e ulaşmış ve kışlaya çekilmiştir (Emecen, 2022, s. 471-486). Celâl-zâde (Demirtaş, 2009, s. 594-596), Rüstem Paşa'nın yeniçeriler, kapıkulu sipahileri, çavuşlar, müteferrikalar ve sair asker ile Anadolu'ya gidip geldiğini; Kanunî 18 Ramazan 960/28 Ağustos 1553'de sefer için Üsküdar'a geçtiğinde ise diğer birliklerin yanı sıra gurebâ bölüklerinin de padişahın maiyetinde bulunduğunu yazar. Bu malumat, Hasan Ağa'nın da gurebâ-i yesâr ağası vazifesiyle ilk olarak Kanunî'nin emrinde sefere çıktığına işaret etmektedir. Mamafih padişaha Halep'te Şehzâde Cihangir'in vefatı münasebetiyle taziye bulunan devlet ricaline 25 Zilhicce

² Ahmed Paşa'nın maiyetinde bulunacak askerlere dair bazı emirler için bk. Yaşaroğlu, 1995, s. 295, hk.643; s. 296, hk.645; s. 314, hk.689, hk.693; s. 322, hk.706; 327-327, hk.718; s. 331, hk.724-725; s. 340, hk.742; s. 345, hk.754; s. 366, hk.806; s. 380, hk.836; s. 428, hk.940.

960/2 Aralık 1553'de verilen inamları gösteren hazine kayıtlarında Hasan Ağa'nın adı zikredilmez (BOA, KK, nr.1766, s. 23-24)³.

2. Hasan Ağa'nın Kapıcıbaşılık Yılları

Kış ı Halep'te geçiren Kanunî Sultan Süleyman, Revan ve Nahcivan taraflarına ilerlemek için 11 Receb 961/12 Haziran 1554'de Pasinler Ovası'na geldiğinde daha önce muhtemel Safevî saldırılarına karşı Erzurum muhafazasına gönderdiği Gurebâ-i yesâr ağası Hasan Ağa'yı dergâh-ı âli kapıcıbaşısı (ser-bevvâbîn-i dergâh-ı âlî), Yeşilce Mehmed Bey'in akrabası dergâh-ı âlî çaşnigirlerinden Mustafa Ağa'yı onun yerine gurebâ-i yesâr ağası tayin etti (BOA, KK, nr.211, s. 116).

Hasan Ağa'nın tayini, kapıcıbaşılık müessesesi bakımından da önemli bir gelişmeydi. Zira bu tarihe kadar Yeni Saray'da dört kapıcıbaşı vardı ve içlerinden en kıdemlisi, başkapıcıbaşı ya da ser-bevvâbîn-i evvel, diğerleri ise sırasıyla ikinci (sânî), üçüncü (sâlis) ve dördüncü (râbi) kapıcıbaşı olarak anılmaktaydı (Uzunçarşılı, 1988, s. 404-406; Özcan, 2001, s. 345-346). 25 Zilhicce 960/2 Aralık 1553 itibarıyla İskender Ağa [Paşa], ser-bevvâbîn-i evvel; Piyâle Ağa [Paşa], ser-bevvâbîn-i sânî; Ferhad Ağa [Vezir/Damad Ferhad Paşa], ser-bevvâbîn-i sâlis; Ahmed Ağa [Semiz Ahmed Paşa] da ser-bevvâbîn-i râbi idi (BOA, KK, nr.1766, s. 23). Hasan Ağa da 11 Receb 961/12 Haziran 1554'de ser-bevvâbîn-i hâmis rütbesiyle kapıcıbaşılar arasına ve üzeni/rikab ağaları zümresine dâhil oldu. Böylece kapıcıbaşı sayısı ilk defa beşe çıktı.

Ordu Nahcivan'da iken 27 Şaban 961/28 Temmuz 1554'de Rumeli beylerbeyi Sokollu Mehmed Paşa'ya beşinci kapıcıbaşı olan Hasan Ağa'ya kanunları üzere bir timar tevcih etmesi için hüküm yazıldı (BOA, KK, nr. 212, s. 74). Sokollu Mehmed Paşa'ya gönderilen 3 Ramazan 961/2 Ağustos 1554'de tarihli bir başka hükümle de Hasan Ağa'ya Rumeli'den "*düşenden kânûnları üzere arpalık timarı tevcih idüp tezkîresin[i]*" vermesi bildirildi (BOA, A.DVNS.MHM.d, nr.1, s. 3, hk.1). Göreve başladığı tarihte kendisine bir arpalık timar tevcih edilememesi, dört kapıcıbaşı varken, Hasan Ağa'nın beşinci kapıcıbaşılığa getirilmesinin bir neticesi olmalıdır. Ser-bevvâbîn-i hâmis Hasan Ağa, bu göreve tayini dolayısıyla kendisine verilmesi mutad olan kıyafetleri de ancak 25 Şevval 961/23 Eylül 1554'de alabildi (BOA, KK, nr.1766, s. 81).

Erzurum sahrasında 25 Şevval 961/23 Eylül 1554'de toplanan Divân'da (BOA, A.RSK.d, nr.1453, s. 16) Hasan Ağa'yı da etkileyecek önemli kararlar alındı. Başkapıcıbaşı (ser-bevvâbîn-i evvel) İskender Ağa, Haydar Paşa'nın yerine Dulkadir/Maraş beylerbeyiliğine (BOA, A.DVNS.MHM.d, nr.1, s. 43, hk.201⁴); Üçüncü kapıcıbaşı (ser-bevvâbîn-i sâlis) Ferhad Ağa ise Pertev Ağa/Paşa'nın yerine⁵ yeniçeri ağalığına getirildi (BOA, A.RSK.d, nr.1453, s. 16⁶). Bu tevcihatla birlikte kapıcıbaşılar arasında silsile yapıldı ve tasarruf edecekleri arpalıklar tekrar düzenlendi. Yine 25 Şevval 961/23 Eylül 1554 tarihli bir kayda göre, Maraş beylerbeyi olan İskender Ağa'nın arpalığı, Piyâle Ağa'ya; yeniçeri ağalığına getirilen Ferhad Ağa'nın arpalığı, [Semiz] Ahmed Ağa'ya; Piyâle Ağa'nın arpalığı ise [Damad] Hasan Ağa'ya verildi (BOA, A.RSK.d, nr.1453, s. 18). Tahvil kayıtlarına göre Rumeli'de bulunan bu arpalık timarlar, kanunen serbest timar olup her biri 19 bin akçelik gelire sahipti⁷.

³ Bu defterin ilgili bölümü için ayrıca bkz.: Çay, 1966, s. 23-25.

⁴ İskender Ağa'nın Maraş beylerbeyi tayin edilmesine dair için ayrıca bkz.: BOA, A.RSK, nr.1453, s. 16; BOA, KK, nr.1766, s. 88,160; Özerin, 1971, s. 19.

⁵ Yeniçeri ağası Pertev Ağa, 25 Şevval 961/23 Eylül 1554'de vezirliğe terfi eden Sokollu Mehmed Paşa'nın yerine Rumeli beylerbeyiliğine getirildi. Ayrıntılı bilgi için bkz.: BOA, KK, nr.1766, s. 88, 160; BOA, A.RSK, nr.1453, s. 16; Özerin, 1971, s. 19. Ayrıca BOA, D.BRZ.d, nr. 20617, s. 115'e atfen (Bostan, 2007b, s. 235).

⁶ Ferhad Ağa'nın yeniçeri ağası tayin edilmesine dair ayrıca bkz.: BOA, D.BRZ.d, nr.20617, s. 115; Özerin, 1971, s. 19.

⁷ Ferhad Ağa'nın Tırhala Kazası'ndaki 19 bin akçelik arpalık timar hissesinin 25 Şevval 961/23 Eylül 1554'den geçerli olmak üzere Ahmed Ağa'ya tevcih edildiğine dair 25 Şevval 961 tarihli tahvil kaydı için bkz.: BOA, A.DVNS.MHM.

Muhtemelen aynı tarihte Silahdâr-ı hassa Ahmed Ağa ve Doğancıbaşı (Ser-bâzdârân-ı hassa) Ferhad Ağa [Magosa'da şehid olacak] kapıcıbaşı tayin edilerek kendilerine 28 Şevval 961/26 Eylül 1554'de yeni görevleriyle bağlantılı mutad inamlar verildi (BOA, KK, nr.1766, s. 89, 160). Böylece kapıcıbaşı miktarı tekrar beşe çıktıysa da bu son tevcihata Ahmed Ağa ile Ferhad Ağa'dan hangisinin dördüncü, hangisinin ise beşinci kapıcıbaşı olduğu belirtilmemiştir. Döneme dair tarih kayıtlarında, 25 Şevval 961/23 Eylül 1554'de Ferhad Ağa'nın [Vezir/Damad Ferhad Paşa] yeniçeri ağası olması üzerine "silahdârân-ı Enderûnî [Ahmed Ağa]"nın "ser-bevvâbîn-i dergâh-ı âli" tayin edildiği; "ser-bevvâbîn-i evvel" İskender Ağa'nın Maraş'a tayiniyle de yerine "ser-bâzdârân-ı Enderûnî [Magosa'da şehid düşecek Ferhad Ağa]"nın "ser-bevvâbîn" olduğu ifade edilmektedir (Özergin, 1971, s. 19). Ancak bu durum silsileye uygun olmadığından ve müteakip arşiv vesikaları dikkate alındığında, şayet sonradan bir düzenleme yapılmadıysa, Erzurum'da alınan kararlar neticesinde Piyâle Ağa'nın, ser-bevvâbîn-i evvel; [Semiz] Ahmed Ağa'nın, ser-bevvâbîn-i sâni; Hasan Ağa'nın, ser-bevvâbîn-i sâlis; Ferhad Ağa'nın, ser-bevvâbîn-i râbi; sâbık silahdâr Ahmed Ağa'nın da ser-bevvâbîn-i hâmis olduğu anlaşılmaktadır.

Amasya'da 7 Zilhicce 961/3 Kasım 1554'deki ilk Divân toplantısında (BOA, A.RSK.d, nr.1453, s. 35) kapıcıbaşılardan arpalık timarları yeniden belirlendi. Daha önce [Damad] Hasan Ağa'ya tevcih edilen Piyâle Ağa'nın arpalık timarı, ağa tayin edildiği tarihten itibaren geçerli olmak üzere Dördüncü kapıcıbaşı Ferhad Ağa'ya verildi (BOA, A.RSK.d, nr.1453, s. 36). 14 Zilhicce 961/10 Kasım 1554'de de Beşinci kapıcıbaşı Ahmed Ağa'ya, Ferhad Ağa'dan boşta kalan arpalık timar tevcih edildi (BOA, A.RSK.d, nr.1453, s. 42).

Başkapıcıbaşı Piyâle Ağa, 13 Safer 962/7 Ocak 1555'de Gelibolu sancakbeyiliğine ve kapdanıderyalığa getirildi (BOA, KK, nr.1766, s. 103, 176-177⁸). Piyâle Ağa'nın donanmanın başına geçmesiyle birlikte kapıcıbaşı sayısı dörde düştü ve yeni bir atama yapılmayıp mevcut kapıcıbaşılardan silsile gerçekleştirildi. 18 Ramazan 962/6 Ağustos 1555 ve 25 Ramazan 962/13 Ağustos 1555 tarihli mevâcib kayıtlarına (BOA, D.BRZ.d, nr.20617, s. 204, 212) göre kapıcıbaşılardan, rütbeleri zikredilmeksizin, [Semiz] Ahmed Bey, Hasan Bey, Ferhad Bey ve de [sâbık silahdâr] Ahmed Bey idi. Dolayısıyla Hasan Bey, artık üçüncü kapıcıbaşılıktan ikinci kapıcıbaşılığa yükselmişti ve yeni rütbesiyle ilk mevâcibini 29 Şevval 962/16 Eylül 1555'de aldı (BOA, D.BRZ.d, nr.20617, s. 234)⁹.

Kısa bir süre sonra kapıcıbaşılardan miktarı yeniden beşe çıkartıldı ve bu durum Hasan Bey'i de etkileyecek bir meseleye yol açtı. Kapıcılar kethüdası Ali Ağa, kapıcıbaşı ağalardan ikisinin âdet üzere çayırıları ve otlukları olduğunu, fakat üç ağanın çayırı bulunmadığından her birinin kırkar atına yetecek çayır tevcih edilmesini, o zamana kadar da her birine altışar araba ot verilmesini arz etti. Bu talep, 23 Rebiülahir 963/6 Mart 1556'da kabul edildi (Çıtak, 2015, s. 207, hk.70/640¹⁰).

Semiz Ahmed Bey 20 Rebiülevvel 965/10 Ocak 1558'de yeniçeri ağası olunca (Özergin, 1971, aktaran Emecen, 2009, s. 494) Ser-bevvâbîn-i sâni Hasan Bey, ser-bevvâbîn-i evvelliğe terfi etti. Hasan Bey'in başkapıcıbaşılığı zamanında riyasetindeki teşkilatla ilgili en önemli gelişme, kapıcıbaşılardan sayısının artmaya devam etmesi oldu. Hasan Bey'in başkapıcıbaşılığa getirilmesiyle dörde düşen kapıcıbaşı sayısı, 6 Şevval 965/22 Temmuz 1558'de Semender Ağa'nın

d, nr.1, s. 43, hk.205; İskender Ağa'nın Şumnu Kazası'ndaki timarının Piyâle Ağa'ya tevcihine dair aynı tahvil kaydı için bkz. BOA, A.DVNS.MHM. d, nr.1, s. 44, hk.206. Kapıcıbaşılara 19 bin akçe arpalık timar tahsis edildiği bilgisi için ayrıca bk. Özcan, 2001, s. 346.

⁸ Piyâle Ağa'nın Gelibolu sancakbeyi ve kapdanıderya tayini tarihi için ayrıca bkz.: BOA, A.DVNS.MHM.d, nr. 1, hk. 1568'den naklen, Bostan, 2007a, s. 296.

⁹ Bu kayıta diğer kapıcıbaşılardan adları zikredilmemektedir.

¹⁰ Bu hüküm için ayrıca bkz.: Yeşilbaş, 2019, s. 186, hk.640. Bu tarihlerde Zâl Mahmud Ağa, beşinci kapıcıbaşı tayin edilmiştir. Damad Hasan Paşa ile aynı yıllarda kapıcıbaşılık yapan Zâl Mahmud Paşa'nın hayatı, siyasi ve askeri faaliyetleri ile ilgili, buradaki bazı müşterek belgeleri de ihtiva eden, bir çalışma tarafımızca yayımlanacaktır.

ser-bevvâbîn-i hâmis (BOA, A.RSK.d, nr.1457-A, s. 31)¹¹; 1 Safer 966/13 Kasım 1558'de de Bostancıbaşı Ahmed Ağa'nın ser-bevvâbîn-i sâdis tayin edilmesiyle altıya çıkartıldı (BOA, KK, nr.216, s. 23). Bunun haricinde Hasan Bey, dergâh-ı âli kapıcılarından Mehmed bin Ahmed'in 4 Muharrem 966/17 Ekim 1558'de 31. Bölük ve Mehmed bin Abdülfettah'ın 24 Muharrem/6 Kasım'da 21. Bölük bölükbaşılığına tayinleri (BOA, KK, nr.216, s. 8, 20) gibi vazifesiyle bağlantılı bürokratik işlemleri yürüttü. 11 Zilkade 967/3 Ağustos 1560 tarihli bir tevcih kaydında da Başkapıcıbaşı Hasan Bey'in tezkiresiyle Bosnalı Nasuh'un Rumeli, Bosnalı Yahya'nın Anadolu, Serficeli Ahmed'in İstanbul, Güllü Kesreli Hızır'ın Edirne, İskenderiyeli Süleyman'ın Mısır, Vodinelı Bölükbaşı Hasan'ın Şam, Ustrumcalı Bölükbaşı Ali'nin de Halep muhızırbaşılıklarına tayin edildikleri görülmektedir (BOA, A.DVNS.MHM.d, nr.4, s. 110, hk.1123).

Hasan Bey'in başkapıcıbaşılığına tesadüf eden dönemde, Şehzâde Bâyezid isyan etmiş, Konya önlerindeki savaşta mağlup olmuş, dört oğluyla birlikte Safevî topraklarına sığınmış, 23 Ekim 1559'da Kazvin'de Şah Tahmasb tarafından mutantan surette karşılanmışsa da 18 Nisan 1560'da hapsedilmişti. Bundan sonra İstanbul ve Safevî sarayları arasında Şehzâde Bâyezid'in akıbetini tayin edecek karşılıklı elçilik heyetleri gidip gelmeye başladı (Turan, 1992, s. 230-231; Emecen, 2022, s. 552-558; Deniz, 2024, s. 126-134). Her ihtimale karşı kışı Halep'te geçiren Vezir Sokollu Mehmed Paşa'nın İstanbul'a gelmesinden sonra, Şehzâde Selim'in eski lalası olan Dulkadir beylerbeyi Ali Paşa ve "*hüdâvendigâr-ı kâm-gâr hazretlerinin başkapucıbaşı*" Hasan Ağa "*şehzâdeler ahvâlin ber-taraf etmek için*" İran'a doğru yola çıktılar (Seyyid Lokmân, 2022, s. 262). Matrakçı Nasuh (2019, s. 485), Kanunî'nin eyaletinden İstanbul'a çağırıldığı Ali Paşa'yı 1 Cemaziyülevvel 968/18 Ocak 1561'de Başkapıcıbaşı Hasan Ağa ve bölük halkından birçok askerle birlikte, "*akmişe ve yâdigârlardan niçe türlü pişkeşler ile*" Şah Tahmasb'a gönderdiğini, ayrıca Şehzâde Selim'in de başmirahurlarından Turak Çelebi'yi bu heyete dâhil ettiğini yazar.

Ali Paşa ve Hasan Ağa'ya teslim edilen hediyelerin listesi, sadece Tahmasb'a değil bütün şah ailesine de dağıtılmak üzere hazırlandıklarını ortaya koymaktadır. Bunların arasında, sırma kadife kınlı iri lâl murassa bendli ve altın örme bağlı bir kılıç; baştan başa altın işlemeli, yakut ve firuze kınlı bir kılıç; 5 adet lâl ve 5 adet gök yakut takılı, altın işlemeli kemer; 8 lâl düğmeli, baştan başa sırma kaftan; 4263 dirhem ve 2843 miskal ağırlığında 7 adet altın tepsi; 5074 dirhem ve 3382 miskal ağırlığında 6 adet altın sürahi; 9377 dirhem ağırlığında altın; 40795 dirhem ağırlığında 46 adet altın yaldızlı gümüş kupa; 14860 dirhem ağırlığında 30 adet gümüş tepsi; 55655 dirhem gümüş ve birçok kıymetli kumaş vardı (Turan, 2011, s. 192-193).

Kanunî Sultan Süleyman, elçilerle Şah Tahmasb'a hitaben bir de nâme gönderdi. Padişah öncelikle şaha,

"Bâyezîd'i ve oğullarını teslim ve irsâl buyurup, maslahat ber-taraf ola. Murâd-ı şerîf ise ferzend-i ercümendlerinden biri bu cânibe gönderile. Atalık ve oğulluk hakkını kemâl mertebe ri'âyet idüp ... sebab-i hulûd-ı esbâb-ı mahabbet ve zavâbıt-ı ülfet ü meveddet olup, hâtır-ı âtırâ hutûr idenden ziyâde inâyetler ve ri'âyetler müşâhede"

etmesini bildiriyordu. Nâmeden anlaşıldığına göre elçi olarak Ali Paşa ve Hasan Ağa'nın tercih edilmelerinin sebebi, bizzat şahın "*sa'y ü emekleri sebkât itdiği sebebdan itmâm-ı kâr anların elinden zuhûr itmesi*"ni talep etmesiydi. Kanunî bu teklifi kabul ve "*ilçi-i müşâriin-ileyh[in] meşakkat-i bu'd-ı esfâr ve zahmet-i geşt-i diyârdan bir zamân âsûde vü râhat olmağışın ikâmet*" ettirilmelerini istiyor ve adamlarından Enes Kulu ve Bayram Hoca ile dergâh-ı âli çavuşlarından

¹¹ Beşinci kapıcıbaşılığa tayininden ötürü Şevval 965/Temmuz-Ağustos 1558'de Semender Ağa'ya verilen inamlar için bkz. BOA, MAD, nr.19392, s. 14.

Mustafa Çavuş ve Hacı Hasan Çavuş'un da onlarla birlikte gönderildiklerini haber veriyordu (Feridun Ahmed Bey, 1275, s. 28-30)¹².

Şah Tahmasb, Ustacalu Şahkulu Sultan'ın gönderdiği ulaktan Ali Paşa ve Hasan Ağa riyasetindeki elçilik heyetinin geldiği haberini ve Erzurum beylerbeyi Lala Mustafa'nın bu husustaki mektubunu alınca oldukça sevindi. Şiraz hâkimi Şah Veli Sultan ve Kirman hâkimi Şahkulu Sultan'ı elçileri *"her bir menzili iki menzil"* edip bir an önce Tebriz'e ulaştırmak ve burada ağırlamakla görevlendirdi (BOA, TSMA.e, 569/52 Cemaziyülahir 968/17 Şubat-17 Mart 1561¹³). Toplam 706 kişiden oluşan Osmanlı elçilik heyeti, 25 Şubat 1561'de Revan'a, 8 Nisan'da Kazvin'e ulaştı ve burada Safevî ricâli ile ahali tarafından karşılandı. Ali Paşa ve Hasan Ağa, beş gün istirahat ettikten sonra, 13 Nisan'da Şah Tahmasb'ın huzuruna çıktılar. Yanlarında getirdikleri ve *"her biri bir vilayetin gelirine denk geldiği belirtilen kıymette murassa kılıç kemeri, mücevherle süslenmiş hançer kemeri, Rum ve Frenk'in nefis kumaşları ile dokuz koşu atı"*nı padişahın hediyesi olarak şaha takdim ettiler. Hediyeleri ümerası arasında paylaştıran Şah Tahmasb, Ali Paşa ve Hasan Ağa'yı merasimle ağırladı (Deniz, 2024, s. 134-135).

Taraflar arasında Şehzâde Bâyezid'in durumuyla ilgili ilk müzakereler Osmanlı elçilerini hoşnut etmedi. Zira elindeki ganimetten azamî faydayı sağlamak isteyen Şah Tahmasb, Ali Paşa ve Hasan Ağa'ya, Şehzâde Selim'e gönderdiği nâmenin cevabını henüz alamadığını, Şehzâde Bâyezid'i Kanunî Sultan Süleyman'a değil ancak Şehzâde Selim'e teslim edebileceğini söyledi. İddiasına göre Şehzâde Bâyezid, Sadçukuru'na geldiği zaman Nizamüddin Şahkulu'na adam gönderip, şayet kendisine güvence verilmeyecek olursa başka yere gideceğini bildirmiş, Şahkulu da şehzâdeyi ve oğullarını padişaha iade etmeyeceğine, onları öldürmeyeceğine ya da gözlerine mil çektirmeyeceğine yemin etmiş, Hüseyin Beg Yüzbaşı aracılığıyla Şehzâde Bâyezid'e bu hususta teminat vermişti. Şah Tahmasb, bu durumda Şehzâde Bâyezid'i babasına teslim etmesinin yemini bozmak olacağını ve onu ancak Şehzâde Selim'in adamlarına verebileceğini söyledi. Ali Paşa ve Hasan Ağa, şehzâdenin kendilerine teslimi hususunda ısrarcı oldular ve padişahın gerekirse oğlunu ele geçirmek için İran'a sefer açabileceği tehdidinde bulundular. Şah Tahmasb, bu tehdide cevaben, Kanunî'nin yeni bir seferden umduğu neticeyi alamayacağını, Şehzâde Bâyezid'in hapisten kurtulup tekrar isyan çıkartabileceğini, şayet kendisine büyük armağanlar ve Kars Kalesi verilirse âsi şehzâdeyi teslim edebileceğini bildirdi (Turan, 2011, s. 193-194).

Şah Tahmasb, 1 Mayıs 1561'de Ali Paşa ile Hasan Ağa'yı Kazvin'de tekrar huzuruna kabul etti. Gürcü Levend oğlu Gorgin'i mağlup edip öldüren Gence hâkimi Şahverdi Sultan Ziyadoğlu Kaçar'ın Kazvin'e gönderdiği ganimetler ve esirler tam da bu esnada şaha sunuldu. Şah Tahmasb, kendisine veda eden Ali Paşa ve Hasan Ağa'ya altınla tezyin edilmiş atlar, hilatlar ve bol miktarda hediyeler verdi (Deniz, 2024, s. 135). Şehzâde Bâyezid'in iadesi haricinde bu safhaya kadar aslında elçilik heyetinin Safevî ülkesinde geçireceği süre, planlandığı gibi ilerlemişti. Ancak beklenmedik gelişmeler, Osmanlı elçilerinin geri dönüşünü bir müddet daha geciktirdi.

Başkapıcıbaşı Hasan Ağa, geri dönüşlerini organize eden Ustacalu Şahkulu Sultan'a yazdığı mektupta evvela, *"egerçi ki zâfirü't-tahsil-i murâdât ile behremend ve ercümend olmak müyesser olmadı. Ammâ ma'nâ(?) yüzünden kemâ-hüve'l-murâd tesellî-i hâtır vâkî' olduk, ümmizdir ki beyne'l-cânibeyn kâffe-i en'âm hakkında lâyük olan ne ise hâsıl olup iki azîm pâdişâh arasında inkiyâd-ı muhabbet ve medevvet vâkî' ola"* diyerek müzakerelerin neticesi hakkında bilgi verir. 17 Şevval 968/1 Temmuz 1561'de Kazvin'den ayrıldıklarını, ancak *"nâ-gâh takdîr-i Rabbânî ile âdemlerimiz arasında bir maraz-ı mühlik vâkî' olup nev'an şiddet-i za'f ile hâlleri diger-gûn olmağın Van cânibleri dahi ekseriyâ yaylak-sıfât yerler olduğu ecilden"* bu istikametten

¹² Muhtevassından bahsedilmeksizin bu mektup için ayrıca bk. Turan, 2011, s. 192.

¹³ Bu belge, Şah Tahmasb'ın Şahkulu Sultan'a nâmesinin tercümesi suretidir.

geleceklerini bildirir ve bu hususta daha önce haber vermediği için özür diler (BOA, TSMA.e, 757/7).

Şahkulu Sultan, Erzurum beylerbeyi Lala Mustafa Paşa'ya yazdığı mektupta elçilik heyetinin gecikme sebeplerine dair Başkapıcıbaşı Hasan Ağa'nın zikretmediği bazı mühim bilgiler verir. Buna göre, daha heyet kendisi ile bulunduğu 14 günlük bir müzakereden sonra geri dönmeleri kararlaştırılmıştı. Lâkin "asla kimsenin hâtırına gelmeyen" gelişmelerden ötürü elçilerin dönüşü gecikti. İlk olarak Ali Paşa ve Hasan Ağa'yla birlikte Osmanlı sarayına elçi olarak gitmesi kararlaştırılan Emir Gayb Bey hastalandı ve onun yerine Cafer Sultan'ın tayin edilmesi gerekti. Ali Paşa, 17 Şevval/1 Temmuz'da; Kapıcıbaşı Hasan Ağa da 18 Şevval/2 Temmuz'da Kazvin'den ayrıldılar. Fakat bu sırada şahın yanına gelen bir ulak, Şehzâde Selim'in elçilerinin Tebriz'de olduklarını ve Kazvin'e doğru yola çıktıklarını haber verdi. Bunun üzerine Ali Paşa ve Hasan Ağa, şehzâdenin elçisinin gelişini beklemek ve maksadını öğrenmek için yolculuklarını ertelemeye karar verdiler. Şahkulu Sultan, mektubunda Mustafa Paşa'ya, kırk gündür elçilerin dönüşü için menzillerde hazırlık yaptığını, Kazvin'den kendi bulunduğu bölgeye kadarki mesafenin yirmi günlük zahmetli bir yol olduğunu, yaşanabilecek muhtemel gecikmelerin bundan kaynaklanacağını, Cafer Sultan'ın da 15 adamıyla Osmanlı elçilerine iştirak edeceğini bildirir (BOA, TSMA.e, 659/27¹⁴).

Başkapıcıbaşı Hasan Bey, nihayet Evâil-i Zilhicce 968/13-22 Ağustos 1561'de İran'dan İstanbul'a döndü ve Dulkadir beylerbeyi Ali Paşa ile Safevî elçisi Cafer Sultan'ın yolda olduğunu, şahın "*inkiyâd-ı tâm*"ı haber verdi (Seyyid Lokmân, 2022, s. 262). Beklenen Safevî elçisi ise ancak Aralık 1561 başlarında İstanbul'a ulaşacaktı¹⁵.

3. Hasan Paşa'nın İkbâl Yılları

Başkapıcıbaşı Hasan Ağa, İran'dan döndükten kısa bir süre sonra, 24 Muharrem 969/4 Ekim 1561'de Semiz Ahmed Ağa'nın Rumeli beylerbeyi olması üzerine onun yerine yeniçeri ağalığına getirildi (Özergin, 1971, s. 23; Emecen, 2009, s. 494). Müteakiben, yine aynı ayda, Kanunî Sultan Süleyman'ın daha önce kararlaştırdığı üzere Şehzâde Selim'in kızlarından İsmihan Sultan'ın Vezir Sokollu Mehmed Paşa'yla, Gevherhan Sultan'ın Piyâle Paşa'yla, Şâh Sultan'ın da Yeniçeri ağası Hasan Ağa ile nikahları kıyıldı ve düğün için hazırlıklara başlandı. Sultanlar nikâh için Konya'dan İstanbul'a getirilmiş ve Eski Saray'a yerleştirilmişlerdi (Seyyid Lokmân, 2022, s. 262-263). Nikahta Hasan Ağa'nın Şâh Sultan'a ödeyeceği mehir bedeli 100 bin altın olarak belirlendi. Hasan Ağa'nın bu izdivaçtan sonra rütbesinin yükseltip "Bosna valisi" yapıldığına dair bilgi hatalıdır (Kahraman, 2019, s. 10).

Hasan Ağa'ya 2 Safer 969/12 Ekim 1561'de yeniçeri ağalığına tayininden ötürü mutad inamlar (BOA, D.BRZ.d, nr.20619, s. 5); 15 Rebiülevvel/23 Kasım ve 6 Rebiülahir/14 Aralık'ta diğer devlet erkânı ile birlikte kışlık (zemistanî) (BOA, D.BRZ.d, nr.20619, s. 15, 21); 9 Receb 969/15 Mart 1562'de ve 15 Receb/21 Mart'da da yazlık (âdet-i baharî) kıyafetleri verildi (BOA, D.BRZ.d, nr.20619, s. 34, 36, 38). Bu sırada düğünlerin hazırlıkları devam ediyordu. Receb 969/Mart-Nisan 1561 tarihli kayıtlara göre, gelinlere bodrum hazinesinden çeşitli kap kakak, gümüş ve bakır eşyalar, kemer, yüzük gibi ziynetler ve de kıymetli kumaşlar verildi (BOA, TSMA.d, 7859/1, BOA, TSMA.d, BOA, TSMA.d, 7859/4, BOA, TSMA.d, 7859/5, BOA, TSMA.d, 7859/6). Sultanlardan her birine ayrıca seraser yazlık kaptanlar, seraser hilat kaftanlar, altınlı benek denilen kumaşlar, kemhalar ve atlaslar hediye edildi (BOA, TSMA.d, 7859/2). Ayrıca Sokollu Mehmed

¹⁴ Bu belge, Şahkulu Sultan'ın Lala Mustafa Paşa'ya gönderdiği mektubun tercümesidir. Burada kullanılan belgelerin yanı sıra bu elçilik heyeti ile ilgili olan TSMA.e, nr. 758/38 [Eski no: 6537/2], 657/50 [Eski no: 3931/1] künyeli belgelerden "restorasyonluk oldukları" için çekimleri yapılamadığın bu çalışmada istifade edilememiştir.

¹⁵ Safevi elçisi Cafer Sultan'a 28 Rebiülevvel 969/6 Aralık 1561'de inamlar verildi, bkz. D.BRZ.d, nr. 20619, s. 19. Haziran 1562 başlarında İstanbul'dan ayrılmasına müsaade edildi. Bkz: Seyyid Lokmân, Zübdetü't-tevârih, s. 263-264.

Paşa'ya 15 bin filori, Piyâle Paşa'ya 10 bin filori ve Hasan Ağa'ya 15 bin filori; sağdıçları olan Ferhad Paşa'ya 15 bin filori, isimleri zikredilmeyen beylerbeyine 13 bin filori ve mirahura 12 bin filori ihsan edildi; gelinlere de 6 bin filori ve 1.500.000 akçe sarfedildi (BOA, TSMA.d, 7859/3)¹⁶. Kurban Bayramı'ndan (10-13 Zilhicce 969/11-14 Ağustos 1562) sonra, ilk olarak Sokollu Mehmed Paşa ile İsmihan Sultan'ın, ardından Piyâle Paşa ile Gevher Sultan'ın, son olarak da Yeniçeri ağası Hasan Ağa ile Şâh Sultan'ın düğün merâsimleri yapıldı. Hasan Ağa ile Şâh Sultan arasında 26 Zilhicce 969/27 Ağustos 1562'de zifaf gerçekleşti (Özergin, 1971, s. 25; Seyyid Lokmân, 2022, s. 264).

Hasan Ağa, düğününden sonra yaklaşık 11 ay daha yeniçeri ağalığını deruhte etti. Semiz Ahmed Paşa'nın altıncı vezir tayin edilmesiyle 13 Zilkade 970/4 Temmuz 1563'de onun yerine Rumeli beylerbeyiliğine getirildi (Özergin, 1971, s. 26; Emecen, 2009, s. 494). Selefî Ahmed Paşa'nın adamlarına verildiği üzere 8 Safer 971/27 Eylül 1563'de Hasan Paşa'nın adamlarından da Cafer Kethüda'ya 10 bin, Yusuf'a 8 bin, Mahmud'a 7 bin, Cafer'e 6 bin, diğer Cafer'e 6 bin, Mehmed'e 6 bin, Hüseyin'e 6 bin, Mahmud'a 6 bin, Sadık'a 6 bin ve Hüsrev'e 5 bin akçe timar verildi. Bunlardan Mahmud'un 6 bin akçelik timarı, 19 Rebiülahir/6 Aralık'ta Edirneli Behram'a olacak şekilde değiştirildi (BOA, KK, nr.218, s. 49).

Damad Hasan Paşa'ya Rumeli beylerbeyi sıfatıyla verilen ilk ve son askerî görev, Boğdan'a düzenlenecek seferi komuta etmek oldu. Boğdan'da 1560'ların ilk yıllarından itibaren yaşanan kargaşa ve 1563 yazında voyvodalığı ele geçiren VII. Stefan Tomşa'nın Türklere karşı sefer hazırlıklarında olduğuna dair haberler üzerine Hasan Paşa'ya birliklerinin başına geçme emri verildi (Jorga, 2009, s. 58-59). 17 Cemaziyülahir 971/1 Şubat 1564'de (Özergin, 1971, s. 28) ya da ertesi gün Hasan Paşa, "*Karaboğdan Seferi niyetine*" yeniçeriler ve bölük halkı ile birlikte İstanbul'dan Edirne'ye hareket etti; vezirler ve diğer devlet erkânı, paşayı sefere uğurladılar (BOA, KK, nr.218, s. 40, 18 Cemaziyülahir 971/2 Şubat 1564). Stefan Tomşa, Eflak prensi Aksak Petru tarafından Boğdan'dan çıkartıldı ve kaçmaya çalışırken Livov'da yakalanıp 5 Mayıs 1564'de idam edildi. Tekrar Boğdan voyvodalığını üstlenen IV. Aleksandru Lapuşneanu İstanbul'a sâdik bir politika benimseyince Rumeli beylerbeyinin sefere devam etmesine ihtiyaç kalmadı (Jorga, 2009, s. 59). Zaten Damad Hasan Paşa da kısa bir süre sonra hayatını kaybetti. Kanunî devrine dair tarih kayıtlarında Hasan Paşa'nın vefatı için 29 Zilkade 971/9 Temmuz 1564 ve 30 Zilkade/10 Temmuz tarihleri zikredilir ve onun yerine Anadolu beylerbeyi Şemsî Ahmed Paşa'nın Rumeli beylerbeyi tayin edildiği belirtilir (Özergin, 1971, s. 29). Nev'î-zâde Atayî (2017, s. 473, 730), Hasan Paşa'nın Zilhicce 971'de vefat ettiğini kaydederse ilk kaynaktaki malumat daha doğru olmalıdır.

4. Damad Hasan Paşa'nın Vefatından Sonra Yaşananlar

Hasan Paşa'nın vefatından sonra adamlarından bazıları imparatorluğun çeşitli bölgelerinde istihdam edildiler. Bunlardan paşanın adamı olduğunu belirtip inayet rica eden Kasım'a Diyarbakır'da (KK, nr. 219, s. 242, 8 Muharrem 972/16 Ağustos 1564); Haydar bin Nimetullah'a da Budin'e düşenden gönüllü gediği tevcih edildi (KK, nr. 219, s. 30, 12 Safer 972/19 Eylül 1564).

Sokollu Mehmed Paşa ve Piyâle Paşa ile hısımlar ve aynı tarihte saraya damat olan Hasan Paşa, borç içinde vefat etti. Mısır'da Hazine-i Âmirî defterdarı olan Mehmed Çelebi'ye yazılan 16 Muharrem 972/24 Ağustos 1564 tarihli hükümde, Hasan Paşa'nın şeker alıp göndermesi için Mısır'a giderken kendisine iki bin altın vermiş olduğu hatırlatılarak, paşanın "hayli" borcu olduğundan bu altınları mühürleyip İstanbul'a yollaması emredildi (6 Numaralı Mühimme Defteri, 1995, hk.2). Mehmed Çelebi istenen altınları Bursa sancakbeyine gönderdiyse de sancakbeyinin adamı İstanbul'a sadece 1810 altın getirip teslim etti ve geriye kalan 190 sikke altının akıbeti Bursa sancakbeyine soruldu

¹⁶ Bu hediye ve ödemelerin listesi için karşılaştırmalı olarak bkz.: Kahraman, 2019, s. 13-18. Bu çalışmada, bütün belgelerin tarihi sehven 29 Zilhicce 962/30 Ağustos 1562 olarak gösterilmiştir.

(6 Numaralı Mühimme Defteri, 1995, hk.313). Bu sualin cevabı arşiv vesikalarından tespit edilememektedir.

İstanbul, Hasan Paşa'nın altınları gibi kayıp esbâblarının da peşine düştü. Temeşvar beylerbeyine, 8 Ramazan 972/9 Nisan 1565 tarihli hükümle, sabık Sofya voyvodası olup kendisinin yanında bulunan Ahmed'in Hasan Paşa'nın muhallelfatından bir hayli esbâb alıp parasını ödemediği bildirilerek bu esbâblarının listesinin defter edilip gönderildiği, voyvodadan tahsil edeceği parayı payitahta yollaması emredildi (6 Numaralı Mühimme Defteri, 1995, hk.999).

Vefatından sonra Hasan Paşa'nın adı iki farklı dava münasebetiyle de gündeme geldi. Haslar kazası naibi Divân'a bir sicil sureti gönderip Hacımihaliç Köyü sakinlerinden İbrahim'in adamlarından Kasım'ın yolda kavga ettiği Veli adlı yeniçeri tarafından tüfekte vurularak, Ali'nin ise sohbet esnasında dövüştüğü Mustafa adlı yeniçeri tarafından bıçaklanarak öldürüldüklerini arzetti. Bunun üzerine İstanbul, 12 Muharrem 972/20 Ağustos 1564'de Haslar ve Çorlu kadılarına, cinayetlerden birinin Ferhad Paşa'nın, diğerinin ise Hasan Paşa'nın yeniçeri ağalığı zamanında vuku bulmuş olduğu belirtilip, davalarının bu zamana kadar geciktirilme sebebini ve katillikle itham edilen yeniçerilerin nasıl kimseler olduklarını teftiş edip ayrıntılı olarak bildirmelerini emretti (6 Numaralı Mühimme Defteri, 1995, hk.19).

Edirne kadısının muhtevasını arzettiği bir başka davaya göreyse Hasan Paşa, Edirne'de Memi ve Kaya adlı kimseleri Karabulut Köyü sakinlerinden Hamza'nın evini bastıkları gerekçesiyle hapsetmiş, ancak muhakemelerini usûle uygun yapmamıştı. Ayrıca Karabulut Köyü ahalisinden birçok kişi, Hamza'nın kendilerine Memi ve Kaya'nın suçsuz olduklarını söylediği hususunda şahidlik etmekteydi. İstanbul yönetimi, 26 Zilhicce 972/25 Temmuz 1565 tarihli cevabında Edirne kadısına, davayı tekrar görüp neticesini bildirmesini ve buna göre gelecek emri beklemesini emretti (6 Numaralı Mühimme Defteri, 1995, hk.1438).

Damad Hasan Paşa'nın ardında Şâh Sultan'dan başka bir vâris bırakmadığı anlaşılmaktadır. II. Selim'in kızıdan evvel başka bir hanımla evlenip evlenmediği, evlâdı olup olmadığı tespit edilememektedir. Şâh Sultan'ın zevcesinin vefatından kısa bir süre sonra, iddet müddetini tamamlayınca Zâl Mahmud Paşa ile nikâhlandığı göz önünde bulundurulursa Hasan Paşa'nın bu evlilikten de bir çocuk sahibi olamadığı söylenebilir. Şâh Sultan'ın Hasan Paşa'yı boşadığı iddiası, Gelibolulu Mustafa Âli'nin (2024, s. 729) Zâl Mahmud Paşa'yla evliliği dolayısıyla Şâh Sultan için kullandığı "*Hasan Paşa'nın muhallefesi*"¹⁷ ifadesinin, sehven "*mutallâkası*" okunmasından kaynaklanmıştır.

Üsküdar Doğancılar'da "Çakırcıbaşı Hasan Paşa"nın adıyla maruf bir caminin bulunduğu başta vakıf kayıtları olmak üzere arşiv vesikaları ile sabittir (Doğan, 2023, s. 136-147). Ancak bu caminin bânisinin Damad Hasan Paşa olduğuna dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî'nin (1978, s. 79-80) caminin vüzerâdan iken Edirne'de 960 senesinde vefat edip buradaki zaviyesine defnedilen Doğancı Hasan Paşa tarafından vefatından beş sene önce yaptırıldığı ve Doğancılar Meydanı'nın adını buradan aldığına dair ifadeleri kuvvetle muhtemel doğrudur.

5. Sonuç

Bu çalışmada, Damad Hasan Paşa'nın şahsında, yaşadığı dönemde siyasî ya da askerî faaliyetleri ile ön plana çıkmayan bir devlet adamının hayat öyküsünün modern araştırmacılar tarafından nasıl yeniden inşa edildiği incelenmiştir. Paşanın biyografisine dair mevcut araştırmalarda çoğunlukla yanlış bilgiler verilmiş, çakırcıbaşılığı zamanında Üsküdar Doğancılar Meydanı'nda bir cami yaptırarak bu semtin tarihî mirasını şekillendirdiği iddia edilmiş, Şehzade Selim'e damad olması hasebiyle de kariyeri ve dönemin siyasî hadiselerindeki rolü mübalağalı surette tasvir edilmiştir.

¹⁷ Peçuyulu, Âli'nden naklen aynı malumatı verir, Yılmaz, 2005, s. 67.

Bu makalede, Hasan Paşa'nın Enderûn'dan itibaren üstlendiği memuriyetler, bu vazifelerindeki faaliyetleri, evliliği ve ölüm tarihi, belgelere ve muasır kaynaklara istinaden açıklığa kavuşturulmuştur. Çalışma bu yönüyle, biyografi araştırmalarında Osmanlı arşiv belgelerinin önemini tekrar vurgulamak iddiasındadır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, A.DVNS.MHM.d, 1.

BOA, A.RSK.d, 1453,

BOA, A.RSK.d, 1457-A.

BOA, D.BRZ.d, 20617,

BOA, D.BRZ.d, 20619.

BOA, KK, 209.

BOA, KK, 211.

BOA, KK, 212.

BOA, KK, 216.

BOA, KK, 218.

BOA, KK, 219.

BOA, KK, 664-M.

BOA, KK, 1766.

BOA, MAD, 19392.

BOA, TSMA.d, 7859/1.

BOA, TSMA.d, 7859/2.

BOA, TSMA.d, 7859/3.

BOA, TSMA.d, 7859/4.

BOA, TSMA.d, 7859/5.

BOA, TSMA.d, 7859/6.

BOA, TSMA.e, 569/52 [Eski nr. 3078/1],

BOA, TSMA.e, 659/27 [Eski no: 3938/1-2].

BOA, TSMA.e, 757/7 [Eski no: 6400/1]

Araştırma Eserleri

Bostan, İ., (2007a). Pertev Paşa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 34, ss. 235-236).

Bostan, İ., (2007b). Piyâle Paşa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 34, ss. 296-297).

Çay, Y. E., (1966). *Başvekalet Arşivi Kamil Kepeci Büyük Ruznamçe Kalemi 1766 Numaralı Hazine Defteri*. [Yayımlanmamış mezuniyet tezi]. İstanbul Üniversitesi: İstanbul.

- Çıtak, H. M., (2015), *1557 (H. 963-964) Tarihli Divan-ı Hümayûn Ruûs Defteri, Metin-Değerlendirme-Dizin*, [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Fırat Üniversitesi: Elâzığ.
- Demirtaş, F., (2009). Celâl-zâde Mustafa Çelebi, *Tabakâtü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik*, [Yayımlanmamış doktora tezi]. Erciyes Üniversitesi: Kayseri.
- Deniz, Ş. (2024). İsyan, iltica ve ölüm: Safevî kaynaklarında Şehzade Bayezid meselesi, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 20, 123-138.
- Doğan, N., (2023). Vesikalar ışığında Üsküdar Doğancılar meydanındaki Çakırcı Hasan Paşa Camii: Bânisinin hayatı, vakfı ve eserleri. *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu XI (15-16-17 Ekim 2021), Bildiriler*, Cilt 1, (ss. 125-147).
- Emecen, F. M., (2009). Semiz Ahmed Paşa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 36, ss. 494-495).
- Emecen, F. M., (2022). *Kanuni Sultan Süleyman ve zamanı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.
- Feridun Ahmed Bey., (1275). *Münşeatü's-Selâtin*, Cilt 2. İstanbul.
- Gelibolulu Mustafa Âli, Donuk, S. (Haz.), (2024). *Künhü'l-Ahbâr*, 4. Rükün, Cilt 5, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı: İstanbul.
- Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, Derin, F. Ç. (Haz.), (1978). *Vefeyât-ı Selâtin ve Meşâhîr-i Ricâl*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, Aykut, Ş. N. (Haz.), (2004). *Hasan Bey-Zâde Târîhi*, Cilt 2. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Haskan, M. M., (2001). *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, Cilt 1, Üsküdar Belediyesi: İstanbul.
- Jorga, N., (2009). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Cilt 3. Yeditepe Yayınevi: İstanbul.
- Kahraman, B., (2019). *Vakfiyesi ışığında Şah Sultan ve Zal Mahmud Paşa Külliyesi: Camii, medrese, türbe ve çeşmesi*, [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi: İstanbul.
- Matrakçı Nasuh, İnan, G. (Haz.), (2019). *Târîh-i Âl-i Osmân (Osmanlı Tarihi 699-968/1299-1561)*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı: İstanbul.
- Mehmed Süreyya, Akbayan, N. (Haz.), (1996). *Sicill-i Osmanî*, Cilt 2. Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul.
- Nev'î-zâde Atâyî, Donuk, S. (Haz.), (2017). *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fî Tekmileti's-Şakâ'ik, Nev'izâde Atâyî'nin Şakâ'ik Zeyli*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı: İstanbul.
- Özcan, A., (2001). Kapıcı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 24, ss. 345-347). İstanbul: TDVİAM.
- Özergin, M. K., (1971). Kanunî Sultan Süleyman Han çağına âit tarih kayıtları. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, (3), (Ayrı Basım): Erzurum.
- Seyyid Lokmân, Pazan, İ. (Haz.), (2022). *Zübdetü't-tevârih (Osmanlı Tarihi, 1299-1595)*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı: İstanbul.
- T.C. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü., (1995). *6 Numaralı Mühimme Defteri: 972/1564-1565: Özet, Transkripsiyon ve İndeks*, Ankara.
- Turan, Ş., (1992). Bayezid, Şehzade *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 5, ss. 230-231). İstanbul: TDVİAM.
- Turan, Ş., (2011). *Kanuni Sultan Süleyman dönemi taht kavgaları*. Kapı Yayınları: İstanbul.

- Uluçay, M. Ç., (2001). *Padişahların kadınları ve kızları*. Türk Tarih Kurumu Yayinevi: Ankara.
- Uzunçarşılı, İ.H., (1988). *Osmanlı Devleti'nin saray teşkilatı*. Türk Tarih Kurumu Yayinevi: Ankara.
- Yaşaroğlu, A. (1995). *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi koğuşlar 888 Numaralı Mühimme Defteri (1a-260a. Tahlil ve Transkripsiyon)*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi: İstanbul.
- Yeşilbaş, T., (2019). *2 Numaralı Mühimme Defteri (963/1555) Değerlendirme-Transkripsiyon (s. 1-102)*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Beykent Üniversitesi: İstanbul.
- Yılmaz, A., (2005). *Peçevî Tarihi (150b-184a metin, edisyon kritik, dizin, özel adlar sözlüğü)*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi: İstanbul.

Ek 1: Tevcihat (BOA, KK, nr.209, s. 38/293)

“İş bu sene seb‘a ve hamsîn ve tis‘a-mi‘e rebi‘ül-âhirinin on ikinci günü [12 R 957] içeriden çıkup ağa ve çâşnîgîr ve sipâhî oğulların zümresine ve silâhdâr zümresine fermân olunan bunlardır ki zikr olunur, herbirine ta‘yin olunan ulûfeleri isimleri altına kayd olunmuşdur kapu ağasından kapucılar kethüdâsı Mustafa Ağa getürdüğü tezkireler hıfz olundu.

An Oda-yı Hâs

Hasan Ağa garîb yigitler ağası oldu.

Müstahdem çâşnîgîr olmak emr olundu”.

Ek 2: Tevcihat (BOA, KK, nr.211, s. 116, 11 B 961)

Ağalık

Garîb yigitlerinin ağası olup Erzurum muhâfazasına gönderilen Hasan Ağa’ya kapucıbaşılık inâyet olunup kapucıbaşı beş olmak buyuruldu, fî 11 Recebül-mürecceb sene 961

Ağalık

Mezbûr Hasan Ağa’nın yeri ki garîb yigitler ağalığıdır dergâh-ı âlî çâşnîgîrlerinden olup Yeşilce Mehmed Beg akrabâsından olan Mustafa Ağa’ya buyuruldu, fî tarîhi’l-mezbûr.

Ek 3: Tevcihat (BOA, A.DVNS.MHM.d, nr.1, s.3, 3 Ramazan 961)

“Rumili beglerbegisine hüküm ki, sâbıkâ sol garîb yigitler ağası olup hâliyâ Âsitâne-i sa‘âdetde kapucıbaşı olan kıldetü’l-emâcîd Hasan zîde mecduhûnun hakkında mezîd-i inâyetim zuhûra getürüp kânûnları üzere arpalık timar olunmasın emr idüp buyurdum ki kânûnları üzere düşenden kânûnları üzere arpalık timarı tevcîh idüp tezkîresin viresin”.

Ek 4: İnam (BOA, KK, nr.1766, s. 81, 25 Şevval 961)

“Adet-i ağaî Hasan Ağa ağa-yı gurebâ-i yesâr ki ser-bevvâbîn-i hâmis şüd, câme-i mirâhûrî ve kadife-i benek a‘lâ-i Burusa, sevb 1”.

Ek 5: Mevacib (BOA, D.BRZ.d, nr.20617, s. 204, 18 Ramazan 962)

“Mevâcib-i cemâ‘at-i müşahere-horân vâcib-i şehr-i Şaban sene 962

Ahmed Beg, ser-bevvâbîn-i hassa,

Hasan Beg, ser-bevvâbîn-i hassa,

Ferhad Beg, ser-bevvâbîn-i hassa,

Ahmed Beg, ser-bevvâbîn-i hassa”

Ek 6: Mevacib (BOA, D.BRZ.d, nr.20617, s. 212, 25 Ramazan 962)

“Mevâcib-i cemâ‘at-i müşahere-horân vâcib-i şehr-i Ramazan sene 962

Ahmed Beg, ser-bevvâbîn-i hassa

Hasan Beg, ser-bevvâbîn-i hassa

Ferhad Beg, ser-bevvâbîn-i hassa

Ahmed Beg, ser-bevvâbîn-i hassa”

Ek 7: Mevacib (BOA, D.BRZ.d, nr.20617, s. 234, 29 Şevval 962)

“Mevâcib-i mezkûrîn be-müşahere-horân vâcib-i şehr-i Şevval sene 962

Hasan Beg, ser-bevvâbîn-i hassa”

Ek 8: Tevcihat (BOA, A.DVNS.MHM.d, nr.4, s. 110, hk.1123, 11 Zilkade 967)

“An-cemâ‘at-i bevvâbân-ı dergâh-ı âlî

Nasuh Bosna, Meş‘aleî, ser-muhzırân-ı Rumili

Yahya Bosna, Meş‘aleî, ser-muhzırân-ı Anadolu şüd

Ahmed Serefice, Meş‘aleî, ser-muhzırân-ı İstanbul şüd

Hızır Gülli Kesre, ser-muhzırân-ı Edirne şüd

Süleyman İskenderiye, ser-muhzırân-ı Mısır şüd

Ser-bölük Hasan Vodine, ser-muhzırân-ı Şam şüd

Ser-bölük Ali Ustrumca, ser-muhzırân-ı Haleb şüd

Başkapucıbaşı Hasan Ağa'nın mühürlü tezkiresi mücibince zikr olunan muhızırbaşlıklar isimleri tahtında işâret olunduğı üzere mezbûrlara”

Ek 9: İnam (BOA, D.BRZ.d, nr.20619, s. 5, 2 S 969)

“Adet-i ağayân-ı mezkûrîn der-vakt-i tebdîl şüden

Be-Hasan Ağa ser-bevvâbîn-i evvel-i dergâh-ı âlî ki ağa-yı yeniçeriyân-ı dergâh-ı âlî şüd, câme-i mirâhûrî an-kadife-i câme-i â‘lâ-i Burusa, sevb”

Ek 10: Tahvil (BOA, KK, nr.218, s. 49, 8 Safer 971)

Sâbıkâ Rumeli beglerbegisi olan Ahmed Paşa'ya verildüğü üzere hâliyâ Rumeli beglerbegisi [Damad] Hasan Paşa'nın adamlarından on nefere timar buyuruldı, bâ-hatt-ı şerîf der-paşa

Cafer Kethüda, 10000

Yusuf, 8000

Mahmud, 7000

Cafer, 6000

Cafer, 6000

Mehmed, 6000

Hüseyin, 6000

Mahmud, 6000, mezbûrun hükmi alınup Behram Edirne yazılmak buyuruldı, fî 19 Rebiülahir 971

Sadık, 6000

Hüsrev, 5000

Evvelâ Ahmed Paşa hazretlerinin sekiz nefer ademlerine emr olunup bâdehû altı nefere dahi virilmegin Hasan Paşa hazretlerine on nefer buyuruldı”

Ek 11: Sefer Kaydı (BOA, KK, nr.218, s. 40)

“Yevmü'l-isneyn fî 18 Cemaziyelâhir sene 971, Karaboğdan Seferi niyetine Rumili beglerbegisi Hasan Paşa hazretleri sancak-ı nusret-âsâr ile teveccüh itmegin vüzerâ hazretleri ile cümle erkân-ı sa‘âdet yeniçeri ve bölük halkı kulları sefer yarağıyla bile gönderü gitdiler”.